

İran Türklerinin Halk Bilimi Çalışmalarında İdeolojik Tutumlar *Ideological Attitudes on Folklore Studies of Iranian Turks*

Seçkin SARP KAYA*

Özet

Halk bilimi disiplini başlangıcından günümüze ideolojik tutumlarla yan yana olmuştur. Bu durum bazen halk biliminin incelediği topluluk olan halk ve halkın üretimlerinden hareketle nesnenin tabiatı gereği, bazen de halk bilimi araştırmacılarının düşüncelerinden hareketle ortaya çıkmıştır. Halk bilimi araştırmacıları belli dönemlerde halk bilimine yönelme amaçlarına göre halk bilgisi ürünlerine yönelik ideolojik yaklaşımlara sahip olmuşlardır. Bu yaklaşımlar da halkın ve halk bilimcinin yaşadığı coğrafya, dönem ve siyasi duruma göre şekillenmiştir. Halk biliminin ideolojiyle ilişkisi dünyada, Türkiye’de ve Türk Dünyası’nın farklı bölgelerinde benzer bir şekilde ilerlemiş, halk bilgisi ürünleri millî kimliğin aracı olarak görülmüş, kimi zaman sansürlenmiş, kimi zaman da farklı ideolojilerin söylem araçlarına dönüşmüştür. Son tahlilde halk bilgisi ürünlerinin ideolojik yönünün değişkenliği ve halk bilimcinin içinde bulunduğu konum ve dünya görüşü halk bilimi ve ideoloji ilişkisini etkilemiştir. Halk biliminin ideolojiyle ilişkisi İran Türkleri tarafından İran’daki Azerbaycan Türklerinin halk bilgisi ürünlerine yönelik yapılan araştırmalarda kendini göstermektedir. İran Türkü araştırmacılar halk bilgisini millîlik, kimlik, geçmiş, tarih gibi kavramlarla algılamış ve açıklamışlardır. Bu çalışmada İran Türkü araştırmacıların bu algı ve söylemleri ideolojik halk bilimi kuramına göre açıklanmıştır. İlk olarak kuramsal yaklaşım hakkında bilgi verilip halk biliminin ideolojiyle ilişkisine değinilmiştir. Ardından İran Türklerinin milliyetçiliğine kısaca değinilip İran Türkü araştırmacılar tarafından 2000 yılından sonra yayımlanan çalışmalardaki millîlik vurguları tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halk bilimi, halk bilgisi, araştırmacı, ideoloji, İran Türkleri.

*Öğr. Gör. Dr. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü TÖBİR, Bornova/İZMİR, seckin.sarpkaya@ege.edu.tr. ORCID ID: 0000-0003-3528-1562.

Abstract

The discipline of folklore has been side by side with ideological attitudes since its inception. This situation has emerged sometimes due to the nature of the object, based on the people and the production of the people, which is the community that folklore studies, and sometimes from the thoughts of folklore researchers. Folklore researchers have had ideological approaches to folklore products in certain periods according to their aims of turning to folklore. These approaches have also been shaped according to the geography, period and political situation in which the people and folklorists live. The relationship of folklore with ideology has progressed in a similar way in the world, in Turkey and in different regions of the Turkish World, folklore products have been seen as a tool of national identity, sometimes censored, and sometimes turned into discourse tools of different ideologies. In the final analysis, the variability of the ideological aspect of folklore products and the position and worldview of the folklorist have affected the relationship between folklore and ideology. The relationship between folklore and ideology is evident in the researches conducted by Iranian Turks on the folklore products of Azerbaijani Turks in Iran. Iranian Turk researchers perceived and explained folklore with concepts such as nationality, identity, past, and history. In this study, these perceptions and discourses of Iranian Turk researchers are explained according to the ideological folklore theory. First of all, information about the theoretical approach was given and the relationship between folklore and ideology was mentioned. Then, the nationalism of the Iranian Turks was briefly mentioned and the national emphasises in the studies published after 2000, by the Iranian Turk researchers were analyzed.

Keywords: *Folklore (discipline), folklore (material), researcher, ideology, Iranian Turks.*

Vladimir Propp, halk bilgisi ürünlerinin ve halk biliminin ideolojiyle ilişkisi için “Folklor, ideolojik bir disiplindir. Yöntemleri ve amaçları çağın bakış açısıyla belirlenir ve onu yansıtır” (1997, s. 3) der. Propp’un bu ifadeleri halk biliminin bir disiplin olarak ideolojiyle ilişkisini birkaç açıdan ele alır. Halk bilgisi ürünleri topluma bağlıdır, toplumun düşüncelerini, ifadelerini taşır. Halk bilgisi ürünlerinde bireyin ve toplumun “kim”liği ve kimliği görülür. Bu da nesnenin tabiatı gereği halk bilgisinin ideolojik bir özelliğe sahip olduğunu gösterir. Böyle bir durumda halk bilimcinin bilimsel bir nesnelliği hedeflemenin yanında belli şartlar altında kaçınılmaz olarak ideolojik vurgulara sahip olması ihtimal dâhilindedir.

Halk bilgisi ürünlerinin ideolojik özellikleri, halk bilgisi ürünlerinin dinamizminden ve değişkenliğinden payını alır. Belli başlı halk bilgisi ürünlerinin ideolojik tarafı güçlüdür, belli başlı halk bilgisi ürünleri de ideolojik olarak her yöne çekilebilecek, her yöne uyarlanabilecek esnekliğe sahiptir. Halk bilimci içinde doğup büyüdüğü, mensubu ve bir parçası olduğu halkın bilgisini araştırırken bu dinamizmi ve değişkenliği göz önünde bulundurur. Bununla

birlikte halk bilgisi ürünlerinin “topluma ait olma, geleneğe bağlılık, ulusal olma, kendimiz hakkında olma” (Ekici, 2013, s. 11-13) özelliği halk bilimci üzerinde etkilidir ve belli dönemler ve şartlarda halk bilimci bu özelliklere daha fazla vurgu yapar. Bu vurgular halk bilgisinin ve biliminin romantik ve milliyetçi yönünü ön plana çıkarabilir.

Bu süreç dünyada halk bilimi çalışmalarında kendini göstermiştir. Süreç, Türk Dünyası'nın çeşitli bölgelerinde de benzer bir şekilde ilerlemiştir. Türk Dünyası'nın merkez noktasında bulunan ve uzun yıllardır “kimlik mücadelesi” veren İran Türklerinde de halk bilgisi ürünlerinin ve halk bilimi araştırmacılarının “millî” vurguları dikkat çekecek ölçüdedir. Bu sebeple İran Türklerinin halk bilimi araştırmalarındaki “millîlik” vurgusu araştırma konusu olarak seçilmiştir.

Bu çalışmanın kuramsal arka planını ideolojik halk bilimi kuramı oluşturmaktadır. Bu sebeple ilk olarak ismini anılan bu kurama ve folklorun halk bilimiyle ilişkisine değinilecek, ardından İran Türklerinin milliyetçilikle ilişkisinden kısaca bahsedilecektir. Daha sonra, İran'da 2000 yılından sonra İran Türkleri tarafından yayımlanmış kitaplarda ve süreli yayınlarda yer alan çalışmalardan hareketle bu çalışmalardaki millîlik, kimlik ve benzeri vurgular ele alınacaktır. Sonuç olarak İran Türkü araştırmacılarının söz konusu kavramlara yönelik tutumları tahlil edilecek ve İran Türklerinin halk bilimi araştırmalarının ideolojik yönüne dair bir kesit sunulacaktır.

1. Folklor ve İdeoloji, Fikir ve Yöntem, İdeolojik Halk Bilimi Kuramı

Halk bilgisi ürünleri halkın duygu ve düşüncelerinin bir geleneğe bağlı olarak dışavurumudur. Halkın parçası olan birey halk bilgisine ait bir üretimde bulunurken halkın ve geleneğin bir parçasıdır. Bir birey olarak “kim”liğini, kişisel özelliklerini yaratım, icra ve aktarımına dâhil eder; halkın bir parçası olarak kimliğini geleneğe bağlı bir biçimde ürününde taşır, gösterir ve aktarır. Halk bilimci ister istemez bu sürecin bir parçasıdır. Halk bilimci geleneği, kimliği ve millî özellikleri görür. Bu da halk bilgisini ve halk bilimini doğal yollardan ideolojik bir unsur hâline getirir.

Gürol Pehlivan “ideoloji ‘dil’le değil, ‘söylem’le ilgili bir meseledir” (2015, s. 262) der ve devamında bir ifadenin ideolojik olup olmadığını anlamak için gerekli özelliğin “ifadenin kim tarafından, kime, hangi amaçlarla söylendiğini anlamak” olarak vurgular (2015, s. 262).

Gürol Pehlivan'ın ideoloji için belirlediği bu özellik doğrudan halk bilgisi ürünlerini işaret etmektedir. Halk bilgisi bir sunumdur. Halk bilgisi ürünleri kendini ve ötekini sunar. Pehlivan, ideoloji için “bir bakıma kendini ve ötekini sunumun bir biçimidir” (2012, s. 265) diyerek ideolojinin halk bilgisi ürünleriyle kritik bir benzer özelliğini gösterir. Halk bilimci bu sunumun hem bir parçası hem

de dışarıdan bir muhatabdır. Halk bilimci bilimsel nesnelliğin yanında mensubu olduğu topluluğun kimlik ve kültür sorunlarına çözüm arayabilir. Bu da halk bilimcinin ideolojik vurgularına etki eder.

Halk bilgisi ürünleri geçmişî günümüze taşır ve günümüzde de canlı bir şekilde etkisine, değişim ve dönüşümüne devam eder. Sokolov'un "*Folklor geçmişin yankısıdır, ama aynı zamanda bugünün yüksek sesidir*" (2009, s. 37) cümlesi bunu net bir şekilde vurgular. Halk bilgisi ve halk bilimi geçmişten gelen kültürel birikimle ilgilidir fakat bu kültürel birikim ölü değil, canlı ve güncel şartlara uyum sağlayabilen, çok yönlü bir organizmadır. Bu organizmanın bir halkın kökeni, kim olduğu ve kim olarak yaşamaya devam edeceği gibi düşüncelerle organik bir bağı vardır.

Bir disiplin olarak halk bilimi "*millî devletlerin oluşum sürecinde gelişmiş*" (Öztürkmen, 2006, s. 271) bir bilim dalıdır ve Türkiye dâhil birçok ülkede "*folklor ve milliyetçilik iç içe geçmiş bir tarihe sahiptir*" (Öztürkmen, 2006, s. 271). Başta "milliyetçilik" olmak üzere halk bilgisinin ideolojik kullanımı farklı ülkelerde, farklı şekillerde gelişmiş ve devletler, halk bilgisi ürünlerini ve halk bilimi çalışmalarını politik çıkarlar için kullanmışlardır. Bu da "ideolojik halk bilimi kuramı"nın temel meselelerini teşkil etmektedir (Dorson, 2011, s. 25-32). Daha önce de kısaca belirtildiği gibi, halk bilgisi ürünleri nesnenin tabiatı gereği ideolojiktir. Bir destan, millî duyguları ön plana çıkarır. Destan anlatıcısı taraflıdır ve bu taraf mensubu olduğu millettir. Bununla birlikte bir masal, değişken ve hareketli yapısı gereği millî de uluslararası da olabilir, hatta aynı masal metni bağlamında veya anlatıcısına göre ideolojik olarak bir uçtan diğer uca taşınabilir. Bu sabit ve değişken özellikleri izleme ve bu özelliklerden hareketle döneminin ve halkının sorunlarına çözüm üretme noktasında halk bilimcinin ideolojisi de etkilidir ve özel olarak incelenmelidir.

Başlangıçta halk bilgisi ürünlerine yönelik olan "*romantik milliyetçi*" ilgi "*ulusal bilincin uyandırılması*" amacıyla halk bilimini bir araç hâline getirmiştir (Çeribaş, 2012, s. 778). Halk bilimine yönelik ideolojik yaklaşımlar 19. yüzyıl ile başlayıp 20. yüzyılda devam etmiştir. Halk bilimciler inceledikleri ürünlerde "*halkın ruhunu aramışlardır*" (Bars, 2017, s. 197). Halk bilimi araştırmacıları derleyip inceledikleri malzemeye yönelik farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir ve bazen folklor "*romantik milliyetçi ideolojinin bir parçası olarak gelişmiştir*", "*kimi araştırmacılar için ise folklor, sadece bir kimlik arama kaynağı olmuştur*" (Temur, 2011, s. 1).

Halk biliminin tarihi milliyetçilikle birlikte ilerlemiştir. Bu durum halk biliminin halk bilgisi ürünlerine yönelik geliştirdiği inceleme kuram ve yöntemlerini etkilemiş, halk bilimcinin tutumunda etkili olmuş, çoğu halk

bilimcinin inceleme malzemelerine birer millî kimlik aracı olarak yaklaşmasını ortaya çıkarmıştır. Türkiye’de folklorla milliyetçiliğin ilişkisi bir *“kendini tanıma”* özelliği sergilemiştir ve bir tür *“kimlik inşa etme süreci ortaya çıkarmıştır”* (Ersoy, 2013, s. 60). Bu sürecin devamında, günümüze gelindiğinde, halk bilgisi ürünlerinin *“kültürel kimliğin tanımlayıcı bir parçası”* ve *“sanat yaratmalarının en temel esin kaynaklarından biri olduğu”* (Oğuz, 2010, s. 44) açık bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda halk bilimcinin millî kimliği tanıyan, tanımlayan, aktaran ve yaşatan rolü uygulamalı ve güncellenen bir şekilde devam etmektedir.

Elbette ki halk biliminin başlangıcında veri toplama yöntemi olan derleme *“millî bir vazife”* olarak görülmüştür. *“Halkın tanınması”* düşüncesi derlemelerin ana özelliklerinden biri olmuştur. Derlemenin amacında ise etkili unsurların başında *“değişen siyasal ve sosyal şartlar”* gelmektedir (Gürçayır Teke, 2020, 243, s. 246). Halk bilimcinin derlemesi kaybolmadan kaydetmek, bilimsel amaçlarla incelemek veya uygulamalı bir şekilde güncelleyip yaşatmak amaçlarını taşıyabilir. Bu amaçların tamamında farklı ideolojik yaklaşımlarla birlikte millîlik vurgusu etkili bir şekilde görülebilmektedir.

İran Türklerinin geçmişten günümüze yaşadıkları süreçler ve günümüzde buldukları konum göz önünde bulundurulursa bölgedeki halk bilimi araştırmaları ve araştırmacıların ideolojik vurguları anlamlı hâle gelecektir. Araştırmacıların derleme ve inceleme faaliyetlerindeki niyetleri ve söylemleri bölgedeki Türk kimliği ve kültürünün varlığını korumak ve yaşatmak adına çeşitli vurgular taşımaktadır. Bu sebeple İran Türkü araştırmacıların çalışmalarındaki amaç ve ifadeleri ideolojik tutumlara göre incelenmelidir.

2. İran Türklerinin Halk Bilimi Çalışmalarındaki İdeolojik Tutumları

İran’ın halk bilimi araştırmaları tarihine bakıldığında mezkûr disiplinin İran’daki algılanışı ve gelişimi, disiplinin genel tarihine benzer bir şekilde oluşmuştur. İran’da halk bilimi *“bir milletin hayatını inceleyip o milletin birçok özelliğiyle ulusal ve ruhsal özelliklerini ortaya koyan”* (Âryenpûr, 2019, s. 221) bir disiplin olarak düşünülmektedir. İran’da Seyyid Ahmed Kisrevî, Sadık Hidayet ve Fazlullah Sûbhî Mûhtedi (Sobhî) gibi isimlerin halk bilgisi ürünlerine yönelik romantik ve sempatik yaklaşımlarında halkı ve halk bilgisini övme ve yüceltme özelliği görülmüştür (Âryenpûr, 2019, s. 223, 224, 236, 237, 239).

İran’da yaşayan Türklerin halk bilgisi ürünlerine yönelik araştırmaları disiplinin İran’daki konumunda önemli ve özel bir yer tutmaktadır. Çünkü İran’ın özellikle ülke sınırlarında yaşayan diğer milletlere yönelik 20. ve 21. yüzyıldaki tutumu ve belli başlı hamleleri bu milletleri halk bilgisi ürünlerine doğal bir şekilde yönlendirmiştir.

Bu durumu belli bir örneklem bağlamında ispatlamak ve tahlil etmek amacıyla bu başlık altında önce İran Türklerinin milliyetçilik özelliklerine kısaca bakılacak, ardından İran Türkleri tarafından yapılan halk bilimi araştırmalarındaki milliyetçi tutum örneklerle ele alınacaktır.

2.1. İran Türklerinin Milliyetçiliğine Kısa Bir Bakış

İran’da yaşayan Türkler, İran coğrafyasına sonradan göç etmiş veya o coğrafyanın az sayıda nüfusa sahip azınlıklarından biri değildir. Türklerin, İran coğrafyasıyla ilişkileri ve o coğrafyadaki ikametinin geçmişi milattan önceki devirlere kadar uzanmaktadır. Bu sebeple İran’daki Türkler bölgenin aslı unsurlarından biridir ve özellikle son iki yüzyıldır millî kimliklerini koruma ve yaşatma yolunda önemli süreçler yaşamaktadırlar.

İran’daki Türklerin özellikle Azerbaycan bölgesinde milliyetçi tutumları bir geçmişe sahiptir ve 1990’lı yıllarla birlikte yükselişe geçmiş, 2000’li yıllarda farklı hareketlere dönüşmüştür. Bölgedeki Türklerin dikkatinin Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye’ye dönük olması İran Azerbaycanı’ndaki Türklerin millî kimlik bağlamında harekete geçmesine vesile olmuş ve özellikle 2006’daki karikatür kriziyle birlikte farklı bir döneme geçilmiştir (Sarı, 2019, s. 39-40, 127). Bölgedeki Türklerin milliyetçiliği bir *“etnik üstünlük veya etnik milliyetçilik değil, daha çok bölgede kendilerine uygulanan asimilasyona karşı kimliğini koruma, aslına dönüş ve mensubiyet şuuru olarak kendini ortaya koyma biçimidir”* (Ramazanî, 2015, s. 35).

İran Türklerinde milliyetçilik, bölgedeki Türklerin millî kimlikleriyle bir varoluş ve hayata devam etme mücadelesini içermektedir.¹ Bu mücadelenin en önemli dışavurum araçlarının başında halk bilgisi ürünleri gelmektedir. Ayrıca bölgede Türk millî kimliğinin korunmasında en önemli öğelerin arasında süreli yayınlar vardır.

Türk âşıklık geleneğinin güçlü bir şekilde yaşadığı bölge olan İran’da İran Türkü âşıklar şiirleri ve destanlarındaki temalar, kahramanlar ve vurgularla İran’da Türk millî kimliğinin oluşması, korunması, yaşatılması ve aktarılmasında önemli rol oynamışlardır (Kafkasyalı, 2009, s. 58-195). İran Türklerinde bir “bağımsızlık” ve direniş sembolü olarak Babek’in âşık edebiyatındaki yeri buna önemli bir örnektir (Özdamar, 2012, s. 39-50). Profesyonel anlatıcı tipi olan âşıkların yanında İran Türklerinin masal anlatıcıları da masalları birer millî kimlik aracı olarak görmektedirler (Ekici ve Sarpkaya, 2021, s. 58-69). Başta halk bilgisi ürünleri olmak üzere bölgedeki Türklerin birçok meselesiyle ilgili çalışmaların yer aldığı ve Tahran, Tebriz, Erdebil, Zencan, Hoy gibi birçok şehirde bulunan

¹ İran’daki Azerbaycan Türklerinde milliyetçiliğin genel özellikleri ve süreci için bakınız: (Sarı, 2008, s. 150-235).

üniversite öğrencilerinin “*millî şuuru yükseltmek, Türk kültürünü araştırmak ve yaşatmak amacıyla*” çıkardıkları dergiler bölgenin kültürel yapısında önemli rol oynamış, çoğu derginin ismi Türkçe ve Türk kültürü bağlamında sembolik olmuştur (Gökdağ ve Doğan, 2016, s. 17).

İran Türklerinin halk bilgisi ürünlerinin bu ürünlerin sahibi olan Türkler için birer kimlik aracı olması, başta süreli yayınlardaki çalışmalar olmak üzere araştırmacıların eserlerinde ve tutumlarında kendini göstermiştir. İran’daki Türk araştırmacıların özellikle Azerbaycan Türkleri üzerine olan çalışmalarında sıklıkla görülen millîlik vurguları belli başlı ifadeler ve kavramlar etrafında şekillenmiştir.

2.2. İran Türklerine Ait Halk Bilimi Araştırmalarında Milliyetçi Yaklaşım

İran’da Azerbaycan Türk halk edebiyatı üzerine çalışan isimlerin başında gelen Cevad Heyet, halk edebiyatı ve Azerbaycan halk edebiyatı kavramları hakkında bilgi verirken bazı ifadeler kullanır. Ona göre “*Azerbaycan şifahi halk edebiyatı dünyanın en zengin ve eski edebiyatlarından ve bütün halklarda olduğu gibi Azerbaycan’da da ilk olarak şifahi halk edebiyatı yaratılmıştır, Azerbaycan halkının yarattığı destanlar, masallar, şarkılar, atasözleri, fıkralar, bilmeceler ve âşık şiirleri nesilden nesle geçerek hafızalarda yaşamıştır*” (1367/1988, s. 7). Heyet, halk edebiyatının özelliklerini vurgularken “*Bu edebiyatta genellikle emeğe yüksek değer vermek ve tembelliğe karşı nefret, özgürlük arzuları ve vatanseverlik, insaniyet hisleri, zulme ve haksızlığa karşı nefret, özgür hayata ve geleceğe ümit ve hakkın batıla karşı galebe çalması inancı açık bir şekilde göze çarpar*” (1367/1988, s. 8) ifadelerini kullanır ve “*Halkımızın anadili Türk dillerinden biri olduğu için ağız edebiyatımızın en eski örnekleri Orta Asya Türk illeri arasında yaratılmıştır*” (1367/1988 s. 8) diyerek Azerbaycan Türk halk edebiyatıyla ilgili millî kimlik özelliğini vurgular.

Burada bir noktayı belirtmek yerinde olacaktır. İran’da özellikle 2000 sonrası yayımlar olmak üzere Türk araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda burada değineceğimiz “romantik” ve “millî” vurguların yanında halk biliminin ve halk bilgisi ürünlerinin genel özelliklerini kapsamlı bir şekilde bildikleri görülmektedir. Halk bilgisi ürünlerine ait türlere yönelik bilgi ve incelemeler, grup folkloru veya kent folkloru başta olmak üzere halk biliminin detay ve güncel meseleleri de araştırmacıların bilgisi dâhilindedir (Abbasî, 1387/2008b, s. 3-5; Sarrafi, 1393/2014a, s. 2-6; Sarrafi, 1393/2014b, s. 4-10).

Bu noktada İran Türkleri tarafından özellikle Azerbaycan Türkleri üzerine yapılan çalışmalardaki ideolojik vurguları araştırmacıların ifadelerinden ve tutumlarından hareketle belirlemek icap etmektedir.

Muhammed Reza Kerimi “El [Halk] Dili ve Edebiyatı” dergisinde yayımladığı “*Azerbaycan Nağilları [Masalları]*” başlıklı yazısında Azerbaycan folklorunun

özelliklerine değinirken belli başlı ifadeler kullanır. Ona göre “*Azerbaycan halk edebiyatı dünya seviyesinde yüksek, tükenmez, geniş, zengin ve çok yönlü bir edebiyattır.*” Kerimi, halk bilgisi ürünlerinde bir halkın tarihinin, fikrinin, zulme ve adaletsizliğe karşı mücadelesinin gösterildiğini belirtir, Azerbaycan halk edebiyatını “*el değmemiş söz hazinesi*” olarak tanımlar ve halk bilgisi ürünlerinin güncel yaratımlarının “*sadece geçmişle bağlı olmadığını*” vurgular (1382/2003, s. 73).

Ali Reza Sarrafi'nin “*Ferzane Adına Birinci Azerbaycan Folkloru Sempozyumu*”nun açılışında yaptığı konuşmadaki ifadeleri o dönemin ve devamındaki halk bilgisi araştırmalarının genel algısını özetler niteliktedir. 2005'te, İran'daki Türk kültürü araştırmalarının önemli süreli yayınlarından “*Dilmac*” dergisi tarafından düzenlenen sempozyumda Ali Reza Sarrafi, “*Bu sempozyumda dünya halkları içinde çok zengin, geniş ve derin köklü folklor sahiplerinden olan Azerbaycan Türk folklorunun bazı özelliklerinden ve bazı meselelerinden söz edilecek.*” diyerek bir bakıma 2000 sonrası İran Azerbaycanı folklor araştırmalarının yönünü göstermektedir (1385/2006b, s. 10). “*Dilmac*” dergisinde yayımlanan bu konuşma metninin ardından halk bilgisi üzerine birçok yazısı yer alan Sarrafi, “*Azerbaycan Folklorşünaslığı [Halk Bilimi]*” başlıklı yazısında İran Türklerinin folklorunun Türk folkloruyla birlikte çok eski bir tarihe sahip olduğunu ifade eder ve “*Dede Korkut Kitabı, Oğuznâmeler, Uygur ve Orhun alfabesiyle yazılan kaynaklar*”ı Türk halk bilgisi kaynakları olarak görür (1385/2006a, s. 14). Sarrafi, İran'da Türk halk edebiyatına Azerbaycan ve Kaşkay araştırmacılarının yöneldiğini de başka bir çalışmasında belirtmektedir (1385/2006c, s. 18).

İran Türkleri üzerine çalışmaları bulunan isimlerden Behruz İmani de “*Azerbaycan edebiyatı*” üzerinde durmaktadır. İmani, “*Dilmac*” dergisinin 25-27. sayısında “*Azerbaycan ağız edebiyatı*” üzerinde toplumsal ve siyasi olayların önemli bir etki bıraktığını ifade etmiş, bu olayların “*halkın sözlü hafızasında, hatıralarında, icralarında*” yaşadığını ve bu etkinin yazılı edebiyata da yansıdığını belirtmiştir (1385/2006, s. 76). Aynı sayıda Cemal Ayrımlu da “*Azerbaycan halkının folkloru, onun özü kadar köklü ve zengin bir tarihe sahiptir.*” der ve Azerbaycan halk bilgisinin coğrafyasını Orta Asya'dan başlatıp Kafkaslar, İran ve Orta Doğu'yu kapsayan geniş bir bölge olarak tarif eder (1385/2006, s. 111).

Kazım Abbasî, “*Azerbaycan Elbilimi Dergisi*”nin ilk sayısında yazdığı “*Elbilimi'nin Sözü, Neden 21'ci Yüz İllikde Folklor*” adlı yazıda Azerbaycan'ın kültür özelliklerinin ve folklor materyallerinin unutulduğunu ve kaybolduğunu belirtmektedir. Abbasî bu durumu ulusal ve uluslararası düzlemde ele almaktadır. Ona göre ulusal düzlemde İran'ın özellikle Pehlevî döneminde takip ettiği politikaların “*tek sesli*” bir sistem yaratmak ve “*farklı sesler, kültürler ve*

dilleri” susturmak istemesi bu durumda etkili olmaktadır, buna göre de kültürünü kaybeden bir millet kimliğini ve özünü kaybetmektedir. Uluslararası boyutta ise yeni yaşam tarzı etkili olmaktadır. Kazım Abbasî bu duruma karşı yapılması gereken, “*Azerbaycan’ımızın folklor materyallerini toplayıp onlardan faydalanmak*” ve “*ata baba yadigârlarını kurtarmak*”tır (1387/2008a, s. 1-2).

Muhammed Eşrakî, “*Azerbaycan Ağız Edebiyatı (Edebiyate Şifaheye Azerbaycan)*” adlı çalışmasında Azerbaycan halk edebiyatını “*Türk dilli halkımızın geçmişinde olan isteklerini ve inançlarını gösterip Azerbaycan’ın dil, edebiyat ve tarihiyle ilgili değerli bilgiler veren*” bir kavram olarak açıklar. Ona göre Azerbaycan halk edebiyatı “*Azerbaycanlıların ruhu gibi canlıdır.*” ve bu edebiyatı tanımak, halkı, “*anadilinin köküyle ve halkın ruhuyla tanıştırmak*” (1388/2009, s. 2).

Yukarıda ismi anılan İran Türkü araştırmacılarından Ali Reza Sarrafi, “*Azerbaycan Elbilimi Dergisi*”nde yayımladığı “*Folklor Dünyamızda Kadın İttri [Kokusu]*” adlı yazısında halk bilgisine dair hayranlık ve bağlılığını ifade ettikten sonra halk bilgisiyle ilgili olarak “*Benim kaybolan özüm, kimliğim buradadır. Aslım, buradadır.*” der (1389/2010, s. 4-5).

Bir diğer araştırmacı Hüseyin Muhammedhanî Güneyli, “*Güney Azerbaycan’da*” halk bilimi çalışmalarının olması gerektiği kadar ilerlemediğini ve yapılan işlerin de istenilen seviyede olmadığını belirtmektedir. Güneyli, İran Azerbaycanı’nda halk bilgisi araştırmaları yapan kişilerin amacının “*kaybolmadan saklamak*” olduğunu fakat bunu yaparken çeşitli hasarlara yol açtıklarını belirtmektedir. Güneyli son olarak farklı çalışmalarında da vurguladığı bir noktaya dikkat çekerek yaşlıların vefat etmesi ve gençlerin de kültürleriyle ilgilenmemeleri sonucu millî kültürün kaybolduğunu, teknolojik gelişmelerin de bunu hızlandırdığını belirtmektedir (1392/2013, s. 109-110). Aynı araştırmacı “*Azerbaycan Elbilimi Dergisi*”nde yayımladığı “*Folklor (Elbilimi / Elbilgisi) Ne Demekdir?*” başlıklı yazısında halk bilimi ve halk bilgisiyle ilgili kısa bilgi verdikten sonra bu kavramlara olumlu ve olumsuz bakan kişiler hakkında yorumlar yapar. Ona göre halk bilgisine olumsuz yaklaşanlar iki gruba ayrılır ve bunlardan birincisi eğitilmiş ya da eğitimsiz fark etmeksizin maneviyatı önemsemeyen, maddiyata fazla değer veren kişilerdir. İkinci grup ise halk bilgisini iyi tanıyan, halk bilgisinin bir milletin kimliği ve tarihi olduğunu bilip halk bilgisi yok edilirse bunların da yok edilebileceğini bilen kişilerdir. Güneyli, bu yazısında halk bilgisi kavramının “*halkların ve milletlerin tarihi, kültürü, kimliği, geçmiş yaşantıları*” olduğunu, bu unsurların günümüze kadar taşındığını ve bunların derlenip incelenmesinin tarih, kültür ve kimlik gibi kavramlar için önemli olduğunu vurgular (1393/2014, s. 19, 21-22).

İran'da Azerbaycan Türkleri üzerine çalışmalar yapan isimlerden Sousan Navadeh Razi, "Azerbaycan Elbilimi Dergisi"nin doksan ikinci sayısına yazdığı "Ön Söz, Elbilimi'miz, Manevi Mirasımız" başlıklı yazısında folkloru tanımlarken "Folklor bir milletin manevi mirası sayılır." der. Razi, folklorun "geçmişlerden bize kalan miras" olmakla birlikte günümüzde de canlı ve ilgi çekici olduğunu belirtir. Razi'ye göre bir milletin folkloru elinden alınırsa onun kimliği de elinden alınmış olur (1396/2017, s. 90).

Buraya kadar yer verilen çalışmalar İran'da Türk araştırmacılar tarafından bölgedeki Azerbaycan Türklerinin halk bilgisi üzerine yapılan halk bilimi, halk bilgisi ve halk edebiyatı tanımlamalarındaki ideolojik tutumları içermektedir. Burada dikkat çeken ilk nokta araştırmacıların, hakkında bilgi verdikleri halk edebiyatının "halk" kısmını tanımladıkları ifadelerdir. Bu ifadeler "Azerbaycan, Güney Azerbaycan, Azerbaycan Türk, Türk dilli halk"tır. Bu tanımlamalardan hareketle üzerinde çalıştıkları kültürel üretimleri "Azerbaycan / Türk halk edebiyatı" olarak görmektedirler. Araştırmacılar Türk kimliğiyle birlikte Azerbaycan kavramına da hem millî kimlik hem de coğrafi bölge anlamında vurgu yapmaktadırlar. Azerbaycan halk edebiyatı olarak tanımladıkları edebiyatın bölgesi Türk Dünyası, kaynakları ise Türk kültürünün ortak eserleridir.

Araştırmacıların ideolojik söylemlerinde Azerbaycan Türklerinin halk edebiyatına yönelik olarak onun genişliğini, derinliğini, köklü olmasını ve zenginliğini öven ifadeler görülmektedir ve araştırmacılara göre halk edebiyatı bir hazine, servet ve mirastır. Araştırmacıların mensubu oldukları topluluğun halk edebiyatını öven yaklaşımları romantik bir tutumdur, ayrıca halk edebiyatının millî kimliğin, kültürün, geçmişin ve tarihin kayıtlı olduğu üretimler olarak görülmesi de söz konusudur. Araştırmacılar öz, kimlik, manevî miras, millî kültür, ata baba yadigârı ifadeleriyle Azerbaycan Türk halk edebiyatına yönelik tutumlarını sergilemektedirler. Onlara göre bu miras ve yadigârlar kaybolmadan toplanmalı, saklanmalı ve bunlardan faydalanılmalıdır. Araştırmacıların tüm bu söylemleri ideolojik olarak millî bir özelliğe sahiptir. Kimliklerine yönelik korumak, saklamak ve faydalanmak gibi vurguları da bölgede yaşayan Türklerin millî kimliklerine dair dil ve kültür üretimlerini koruyamama ve yaşatamama riskine karşı geliştirdikleri doğal bir refleks görünümündedir.

Bu kısımda çeşitli araştırmacıların halk bilgisi türlerine yönelik çalışmalarındaki ideolojik söylemleri de ele almak gereklidir. Zira yukarıda halk bilimi, halk bilgisi ve halk edebiyatıyla ilgili açıklamalardaki vurgular tür bazında yapılan çalışmalara da yansımıştır.

Yukarıda ismi anılan Behruz İmani, Ekber Rehimzad Ferici ile birlikte yayımladığı "Çap Olmamış Nağillər [Yayımlanmamış Masallar]" adlı çalışmasının

ön sözünde *“Türklerin, özellikle biz Azerbaycanlıların öğüt ve hamaset dolu masallarının kendi güzelliği ve özelliği vardır.”* der. İran’da halk bilgisi araştırma merkezleri olmadığı için birçok *“söz incisi”* nin kaybolup gittiğini belirten araştırmacı, masalların *“bir milletin, millî özelliklerini yansıttığını, Türk milletinin masallarında benzerliklerle bir birlik olduğunu”* belirtir (1386/2007, s. 2).

Abdullah Mecazi, masalardan bahsederken *“Güney Azerbaycan”* masallarının yaşlı kişilerden acele bir şekilde kaydedilmesi gerektiğini, folklorun hafızalardan silinip kaybolduğunu belirtir. Bu kayıpların sebepleri arasında Türkçe kitapların bir dönem İran rejimi tarafından yasaklanmasını göstererek bu durumu eleştirir (1387/2010, s. 114).

İran’da Azerbaycan Türkleri üzerine etkin bir şekilde çalışan Ehed Ferehmendî, *“Azerbaycan Elbilimi Dergisi”* nin Azerbaycan masalları üzerine özel sayısında masallarla ilgili görüşlerini belirtir. Ona göre *“Masallar Azerbaycan halkının dünya görüşünü, hayatta davranışlarını, zalime karşı mücadelesini, gelecek için arzuları ile inançlarını gösteren sözlü halk edebiyatının çok eski ve geniş yayılmış unsurlarındandır”* (1399/2020, s. 3).

Masal araştırmalarında yapılan bu vurguları oyunlarla ilgili çalışmalarda da görmek mümkündür. İsmi andığımız araştırmacılarından Ehed Ferehmendî *“Elden Folklor Örnekleri”* dergisinin ilk sayısında çocuk folklorundan bahsederken Azerbaycan kültür tarihinin geçmişten günümüze yaşadığını, Azerbaycan’da yaşayan halkın tüm hayatının folklor ürünlerinde yerini aldığını ve bunun bölümlerinden birinin çocuk folkloru olduğunu söyler (1394/2015, s. 65). Ferehmendî, başka bir çalışmada çocuk oyunlarının birçok fiziksel ve zihinsel işlevinin yanında vatanını sevmek, vatanına sahip çıkmak ve benzeri hislerini güçlendirmek için yaratıldığını ifade eder (1388/2009, s. 2). Bir diğer araştırmacı Ali Muhammed Halefizengir de Germi bölgesine ait oyunlarla ilgili çalışmasının başında oyunların temelde eğlence aracı olduğunu fakat birçok oyunun halkların millî kültürüyle bağlantılı olduğunu, o oyunun sahibi ve oyunu oynayan halkın kültürünü, kimliğini, dünya görüşünü ve toplumsal meselelerini yansıttığını ifade eder (1392/2013, s. 16-17).

Bu tür söylemler farklı türlerle ilgili çalışmalarda da mevcuttur. Örnek olarak Hasan Mecidzade atasözlerini derleyip yazıya geçiren kişileri değerli gördüğünü ve atasözlerinin kültürel ve milli servetin bir parçası olarak nesilden nesle geçeceğini belirtmektedir. Mecidzade atasözlerinin birer *“inci”* gibi görüldüğünü vurgulamaktadır (1392/2013, s. 38-40). Benzer bir şekilde Pervin Yeganizade *“milli/milliyet”* vurgusunu Azerbaycan bayatıları [mânileri] için belirtir (1389/2010, s. 19). M. A. Makdem de Azerbaycan halk şarkıları için *“Azerbaycan’da halk mahnılarının [şarkılarının/türkülerinin] geniş yayılmasını*

göz önüne alarak bu örnekler halkımızın manevi servet hazinesinin değerli incilerindedir.” der. Araştırmacı, Azerbaycan halk şarkılarına müzisyenlerin gerekli ilgiyi göstermediğini, İran’da Pehlevî döneminde Azerbaycan halk müziğinin manevi değerinin görülmeyip bu müziğin “*sokak-pazar müziği*” gibi gösterilmeye çalışıldığını belirterek eleştirir (1392/2013, s. 2, 6). Son olarak fıkra üzerine örneklere bakılacak olursa Muhammed Reza Kerimî (1388/2009, s. 564) ve Kazım Abbasî (1392/2013, s. 43) Azerbaycan halkının latifelerinin [fıkralarının] Azerbaycan halkının millî özelliklerini gösterdiğini ve özellikle Pehlevî yönetimi başta olmak üzere iktidara ve iktidarın uygulamalarına karşı millî bir tepki olduğunu belirtmişlerdir.

İran’da Türk halk bilgisi ürünlerine yönelik tür bazlı çalışmalarda da halk bilimine ve halk bilgisine yönelik genel ideolojik tutumun yansımalarını görmek mümkündür. İran Türkü araştırmacılar masal, fıkra, atasözü, mâni, oyun gibi halk bilgisi ürünlerini incelerken Azerbaycan Türklerinin geçmişten günümüze devam eden durumunu ve şahsi ideolojik duruşlarını belirtmişler, inceledikleri türlerin millî kimlikle ilgili özelliklerine dikkat çekmişlerdir. Buradaki vurgular da Azerbaycan, manevi servet, manevi değer, değerli inciler ve millî düşüncelerle ilgili bir duruş içermektedir.

Sonuç

Bir disiplinde bilimsel araştırmanın gereği iki temel unsur, o disiplinin araştırma nesnelere ve yöntemleridir. Bir bilimsel araştırmanın araştırmacısı alanının nesnelere belli bir yöntem dâhilinde yaklaşır ve inceleme yapmanın temel özelliklerinden biri nesnel olmaktır.

Burada bir noktayı ayrıca belirtmek icap eder. Halk bilimi araştırmacısının nesnellik ve taraf olma özelliklerinin alana, alanın incelediği nesnelere ve kültüre faydası ve zararı üzerinde durulması gereken bir tartışma yaratmaktadır. Halk bilimi alanının akademisyeni veya araştırmacısı bilimin doğası ve kuralları gereği nesnel olmalıdır. Bu, tartışılmaz bir durumdur. Halk bilimci incelediği malzemeyi nesnel bakış açılarıyla tahlil etmeli ve sonuçları nesnel bir şekilde tartışmalıdır. Herhangi bir düşünceye, görüşe, tarafa bağlı kalarak yapılan tek boyutlu incelemelerde dengeli olmak ve tutarlı davranmak mümkün olmayabilir. Herhangi bir görüşten hareketle yapılacak yorumlar uç noktalara ulaştığında ciddiye alınmayacak ve ne kadar iyi niyetli olursa olsun etki bırakamayacaktır. Bu sebeple geleneği savunurken de eleştirirken de dikkatli olmak, dengeli davranmak, tutarlı yorumlar yapmak ve gelecek eleştirilerden sonra ciddiye alınmayacak bir duruma sürüklenmemeye dikkat etmek gerekmektedir. Halk bilimci mensubu olduğu milletin değerlerini korumak ve yaşatmak isterken bilimin sağladığı veriler ve yöntemleri doğru kullanmalıdır. Bu, halk bilimcinin ve

çalışmalarının ciddiye alınmasını ve kabul görmesini sağlayacaktır. Diğer türlü yapılacak tüm çalışmalar birkaç eleştiriyle bile reddedilebilir ve bırakmak istediği olumlu etkiler, olumsuz yönde değişim gösterebilir. Tam tersi taraftan halk bilgisi ürünlerini tüm milletlerin birebir aynı olduğu gibi ya da bir tarafın hep verici, diğer tarafın hep alıcı olduğu gibi indirgemeci bir şekilde yorumlamak veya belli bir ideolojinin izlerini nesnelere ayıklayarak toplamak ve tüm halk bilgisini buna indirgemek de doğru bir yorumlama olmayacaktır. Buradaki önemli nokta nesnel bakış açısından ayrılmadan dengeli ve tutarlı olabilmektir.

Tüm bunlarla birlikte araştırma alanının araştırma nesnelere tabiatları gereği insanla ve insanın bireysel ve kolektif fikirleriyle ilgiliyse konunun doğrudan inanca, dünya görüşüne ve ideolojiye değinme ihtimali vardır. Bu bağlamda halk bilimi disiplini incelediği halk bilgisi ürünlerinin temel özelliklerinden biri olan millî/ulusal olma özelliğiyle sıkı bir bağa sahiptir.

Halk bilimi araştırmaları, bir disiplin olarak doğum, emekleme, gelişim ve olgunlaşma süreçlerinde sık sık ideolojiyle yakın temas hâlinde olmuştur. Özellikle millî kimliğini keşfetme, geliştirme veya çeşitli sebeplerle koruma durumlarından biriyle karşı karşıya olan milletler ve bu milletlere mensup halk bilimi araştırmacıları bu durumlarda çeşitli refleksler göstermişlerdir.

Halk bilimi araştırmalarının devlet politikalarıyla şekillendiği dönemlerin yanında, devletten bağımsız olarak halk bilgisini araştırmayı millî bir görev olarak gören araştırmacılar tarafından da ideolojik vurgular oluşturulmuştur. Bu özelliği tamamen olumlu ya da tamamen olumsuz yorumlamak yerine halk bilimi araştırması yapan bir kişinin ideolojik tutumunun sebeplerini ve yöntemlerini algılayıp araştırmacının amacını doğru anlamak gerekmektedir. Özetle “Bir halk bilimi araştırmacısı niçin milliyetçi tutumlara sahip olur, hangi durumlar buna sebep olmuştur ve hangi şartlar altında, nasıl tepkilerle, hangi tutumlarla millî vurgular yaparak neye ulaşmayı amaçlamıştır?” gibi soruların genel ve özel örneklemlerle irdelenmesi icap etmektedir.

İran’da yaşayan Türkler, 1900’lerin başlarından bu yana dil ve kimlik konularında ciddi sıkıntılar çekmektedirler. Bölgede yaşayan başta Azerbaycan Türkleri olmak üzere tüm Türk boyları yakın tarihî süreçte dillerinin yasaklanması, kendi dillerinde yayın yapmakla ilgili engeller ve açık veya örtük bir biçimde kimliklerinin ve kültürlerinin kaybolma riskiyle karşı karşıya getirilmesi gibi durumlara karşı tepkiler geliştirmiştir. Bu tepkilerin arasında, son derece anlaşılır bir şekilde, halkın dilinin ve kültürünün muhafazakâr ve bir o kadar da gelişen/güncellenen verimleri olan halk bilgisine yönelme yaklaşımı da görülmüştür.

İran'da İran Türkleri tarafından yapılan 2000 yılı sonrası araştırmalara yönelen bu makalede daha çok İran'daki Azerbaycan Türkü araştırmacılar tarafından yapılan yayınlar ele alınmıştır. İncelenen çalışmalarda ekseriyetle Azerbaycan vurgusu görülmüş, bu vurgular sıklıkla Türklük ve ortak Türk kültürü kavramlarıyla yan yana gelmiştir. Bölgedeki araştırmacıların ve bireylerin Azerbaycan algısı önemlidir. Zira İran'da Azerbaycan Türk kültür sahasındaki birçok kişi "Azerbaycan" ifadesiyle Kafkaslardan İran'ın içlerine kadar uzanan bir coğrafyayı düşünmektedirler. Birçok çalışmada Azerbaycan halk bilgisi ifadesi, kendi tabirleriyle "bütöv [bütün] Azerbaycan"ın halk bilgisi ürünlerini içermektedir.

İran Türkü araştırmacıların söylemleri millî kimlik ve kültürlerinin değerini ispatlayıp onu koruyarak gelecek nesillere aktarmak yönündedir. İran'daki Azerbaycan Türkü araştırmacılar için bölgedeki Azerbaycan halk bilgisi ürünleri sanatsal birer üretim olmanın ötesinde birer tarihi vesika, kimlik belgesi ve manevi anlamda geçmişten gelen bir zenginliktir. Bölgedeki halk bilimi araştırmalarının temel motivasyonu, İran'daki Türklerin geçmişini bugüne taşıyıp yarına aktarma, kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan dillerinin en temel ve zengin verimlerini belgeleyip sürdürülebilirliğini sağlama ve bu yöntemlerle bölgedeki Türk varlığının kimlik ve kültür yaşamını güvence altına alma düşüncelerini içermekte, bu anlamda milliyetçi bir tutum sergilenmektedir.

İran Türkü araştırmacıların bu tutumlarına makalenin başında ideolojik halk bilimi kuramıyla ilgili bilgi verilen kısımdaki verilerden hareketle yorum yapılacak olursa ortaya şöyle bir görüntü çıkmaktadır: İran Türkleri halk bilgisi ürünlerini ve bu ürünlere yönelik araştırmaları ulusal bilincin uyandırılması yolunda bir araç olarak görmüşlerdir. Araştırmacılar bölgede başta Azerbaycan Türkleri olmak üzere Türk halkının ruhunu ve kimliğini aramışlardır. İran Türkleri halk bilgisi ürünleri aracılığıyla kendilerini tanımaya çalışmışlar, kimlik inşa etme süreciyle birlikte halihazırdaki kimliklerini korumaya çalışmışlardır. Kendi halkını tanımaya çalışan İran Türkleri halk bilgisini araştırmayı millî bir vazife olarak görerek bu ürünlerden sanatta da faydalanma hedefinde olmuşlardır. Bu tutumun güncel çalışmalarda da kendini gösterdiğini söylemek mümkündür.

Günümüzde İran Türkleri gelişen teknolojiye, içinde buldukları duruma ve yaşadıkları süreçlere rağmen halk bilgisi ürünlerini yaratmaya, icra etmeye ve aktarmaya devam etmekte, halk bilimi araştırmalarıyla seslerini duyurmaya çalışmaktadırlar. Türkiye'den sonra en çok Türk nüfusa sahip olan İran coğrafyası somut olmayan kültürel mirasın tüm üretimlerine yoğun bir şekilde sahiptir. Örnek olarak Türk mitolojisine dair İran ve Azerbaycan sahasından yapılmış derlemeler çok miktarda ilgi çekici malzemeye sahiptir. Türkiye'de Türk halk bilimi alanındaki araştırmaların İran Türklerine daha çok yönelmesi ve "Türk halk

bilgisi” denildiği zaman Orta Asya ve Sibiryaya kadar İran ve Azerbaycan coğrafyasının da ön plana alınması önem arz etmektedir.

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından destek ve teşekkür beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- 📖 Abbasî, K. (1387/2008a). Elbilimi'nin Sözü, Neden 21'ci yüz İllikte Folklor. Azerbaycan Elbilimi Dergisi, (1), 1-2.
- 📖 Abbasî, K. (1387/2008b). Folklorun Özellikleri. Azerbaycan Elbilimi Dergisi, (2), 3-5.
- 📖 Abbasî, K. (1392/2013). Latifeha, Menab-ı Tenz. Azerbaycan Elbilimi Dergisi, (54-55), 43-51.
- 📖 Âryenpûr, Y. (2019). Halk Bilimi (Folklor). Serpil Yıldırım (Çev.). M. Öcal Oğuz vd. (Ed.), Dünya Halk bilimi Çalışmaları Tarihi (s. 221-242) Ankara: Geleneksel.
- 📖 Ayrımlu, C. (1385/2006). Folklorumuzu Araştırıp, Toplamak Yolunda Olan Çetinlikler. Dilmac, (25-27), 111-113.
- 📖 Bars, M. E. (2017). İdeolojik Halk Bilimi Kuramı'na Göre Ziya Gökalp'in Masalları. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(14), 183-200.
- 📖 Çeribaş, M. (2012). Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan'da Folklor Çalışmalarında İdeolojik Yaklaşımlar, Er Soltonoy Destanı Örneği. Turkish Studies, (7/1), 753-780.
- 📖 Dorson, R. M. (2011). Günümüz Folklor Kuramları. Selcan Gürçayır ve Yeliz Özyay (Çev.). Ankara: Geleneksel.
- 📖 Ekici, M. (2013). Halk Bilgisi (folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri. Ankara: Geleneksel.
- 📖 Ekici, M. & Sarpkaya, S. (2021). Tebrizli İran Türklerinde Masal Anlatıcısı Tipolojisi ve Kültürel Kimlik. Millî Folklor, (130), 58-69.
- 📖 Ersoy, R. (2013). Folklor Çalışmalarının 100. Yılında Folklor-Milliyetçilik İlişkisi Üzerine Bazı Düşünceler. Millî Folklor, (99), 51-62.
- 📖 Eşrakî, M. (1388/2009). Azerbaycan Ağız Edebiyatı (Edebiyate Şifaheye Azerbaycan). Yayın Yeri Yok.
- 📖 Ferehmendî, E. (1388/2009). Ön Söz. Azerbaycan Elbilimi Dergisi. (14-15), 2-4.
- 📖 Ferehmendi, E. (1394/2015). Folklor ve Uşaklar. Elden Folklor Örnekleri ve Araştırmaları, (1), 65-76.

- 📖 Ferehmendi, E. (1399/2020). Azerbaycan Nağılları. Azerbaycan Elbilimi Dergisi Nağıllar (Özel Sayı 5), (125), 3-7.
- 📖 Gökdağ, B. A. & Doğan, T. (2016). İran'da Türkler ve Türkçe. Ankara: Akçağ.
- 📖 Gürçayır Teke, S. (2020). Türk Halk Biliminde Derleme Çalışmalar, Tartışmalar. Ankara: Geleneksel.
- 📖 Güneyli, H. M. (1392/2013). Atasözleri, Meseller, Deyimler. Azerbaycan Elbilimi Dergisi, (61-62), 109-118.
- 📖 Güneyli, H. M. (1393/2014). Folklor (Elbilimi / Elbilgisi) Ne Demekdir? Azerbaycan Elbilimi Dergisi, (65-66) 18-22.
- 📖 Halefizengir, A. M. (1392/2013). Germi Oyunları 1. Azerbaycan Elbilimi Dergisi, (59), 16- 33.
- 📖 Heyet, C. (1367/1988). Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı. Tahran: Çap Kavyan.
- 📖 İmani, B. (1385/2006). Azerbaycan El Edebiyatı, Siyasi-İctimai Düşüncenin Aynası. Dilmac, (25-27), 76-79.
- 📖 İmani, B. & Rehimzad Feri, E. (1386/2007). Çap Olmamış Nağıllar. Tebriz: Ahter.
- 📖 Kafkasyalı, A. (2009). İran Türk Âşıkları ve Millî Kimlik. Erzurum: Salkımsöğüt.
- 📖 Kerimi, M. (1382/2003). Azerbaycan Nağılları. El Dili ve Edebiyatı, (7), 72-74.
- 📖 Kerimi, M. (1388/2009). Edebiyâte Şifâheye Azerbaycan. Tahran: Kander Hat.
- 📖 Makdem, M. A. (1392/2013). Milli Musiki Sanatımızın Önemli Kolu Olan Folklorik Mahnıların Korunması. Azerbaycan Elbilimi Dergisi, (56), 2-7.
- 📖 Mecazi, A. (1387/2010). Şancan Folklor-Edebiyat. Tahran: Endişeye Nev.
- 📖 Mecdizade, H. (1392/2013). Atalar Sözü Hakda Bir Neçe Söz. Azerbaycan Elbilimi Dergisi, (59), 38- 40.
- 📖 Oğuz, M. Ö. (2010). Türkiye'de Mit ve Masal Çalışmaları veya Bir Olumsuzlama ve Tek-tipleştirme Öyküsü, Millî Folklor. (85), 36-45.
- 📖 Özdamar, F. (2012). Tebriz Âşık Şiirinde Tarihî Bir Direniş Sembölü, Babek. Millî Folklor, (96), 39-50.
- 📖 Öztürkmen, A. (2006). Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik. İstanbul: İletişim.
- 📖 Pehlivan, G. (2015). Dede Korkut Kitabı'nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım - Dresden ve Vatikan Nüshalarının Mukayeseli Bir İncelemesi-. İstanbul: Ötüken.
- 📖 Propp, V. (1997). Theory and History of Folklore. Ariadna Y. Martin vd. (Çev.). Minneapolis: University of Minnesota.
- 📖 Ramazanî, İ. (2015). İran'da Türk Milliyetçiliği Duruşu ve Traxtor İsyanı [Traxtor, Bir Traxtor Değildir]. Ramin Cabbarlı (Yay. Haz.). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

- 📖 Razi, S. N. (1396/2017). Ön Söz, Elbilimi'miz, Manevi Mirasımız. Azerbaycan Elbilimi Dergisi, (92), 90-91.
- 📖 Sarı, Y. (2019). İran'da Bir Futbol Kulübü Traktor Sazi ve İran'daki Türk Kimliği. İstanbul: Kaknüs.
- 📖 Sarıkaya, Y. (2008). Tarihî ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik. İstanbul: Ötüken.
- 📖 Sarrafi, A. R. (1385/2006a). Azerbaycan Folklorşünaslığı. Dilmac, (21-22-23-24), 14-15.
- 📖 Sarrafi, A. R. (1385/2006b). Ferzane Adına Birinci Azerbaycan Folkloru Sempozyumunun Açılışında Ali Reza Sarrafi'nin Danışığı. Dilmac, (25-26-27), 10.
- 📖 Sarrafi, A. R. (1385/2006c). İran'da Türk Folklorşünaslığı. Dilmac. (21-22-23-24), 17-22.
- 📖 Sarrafi, A. R. (1389/2010). Folklor Dünyamızda Kadın İtrı. Azerbaycan Elbilimi Dergisi, (27), 4-8.
- 📖 Sarrafi, A. R. (1393/2014a). Folklor Mübahisleri 1 Folklor Nedir? Azerbaycan Elbilimi Dergisi, (65-66), 2-6.
- 📖 Sarrafi, A. R. (1393/2014b). Folklor Mübahisleri 2 Folklor Ne Değildir? Azerbaycan Elbilimi Dergisi, (67), 4-10.
- 📖 Sokolov, Y. M. (2009). Folklor, Tarih ve Kuram. Yerke Özer (Çev.). Ankara: Geleneksel.
- 📖 Temur, N. (2011). Folklor ve İdeoloji (Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları 1917-1958). Ankara: TKAE.
- 📖 Yeganizade, P. (1389/2010). Bayatılar 1. Azerbaycan Elbilimi Dergisi, (21), 10-20.